

MNEMONIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TARIXIY BILIMLARGA XOS KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Mahfuza Husenovna Sa'dullaeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada turli xil mnemonik texnologiyalari orqali tarixiy va ilmiy yondashuvlar asosida mutaxassislik fanlariga xos kompetensiyalarni takomillashtirishga e'tibor qaratilgan, shuningdek, yuqori kompetentli pedagog-kadrlarni tayyorlashda dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan tarixiylik, ilmiylik, tizimlilik va xolislik tamoyillarining tarix fanlarini o'rganishdagi o'rni ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Kadr, mnemonika, kompetensiya, tizimlilik, universallik, shaffoflik, xotirada saqlash san'ati, texnologiya, metod, dialog, innovatsiya.

ABSTRACT

In this article, through various mnemonic technologies, attention is paid to the improvement of the competencies specific to specialized disciplines based on historical and scientific approaches, as well as the principles of historicity, scientificity, systematicity and objectivity in the study of historical sciences, which are of urgent importance in the training of highly competent pedagogues-personnel. is shown.

Keywords: staff, mnemonics, competence, systematicity, universality, transparency, art of memory, technology, method, dialogue, innovation.

KIRISH

Bugungi kunda ta'limni modernizatsiya qilish sharoitida milliy dasturda belgilangan pedagog-kadrlarni tayyorlash masalasi dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, bu o'qituvchilardan ta'limga zamonaviy yondashuvlar, pedagogik innovatsiyalar hamda samarali loyihalarni amaliyotga joriy etishni talab qilmoqda. Ta'lim tizimiga innovatsion g'oyalarni tatbiq etish yangi uslub, mexanizm va texnologiyalarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Ayniqsa o'quvchilarni axborot bilan ishlash kompetentligini har tomonlama rivojlantirish masalasi doimiy e'tiborda bo'lib, bunda o'quvchilarni keng xajmdagi va turli axborot bilan ishlashida xotiranini o'rni muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ma'lumki inson xotirasi murakkab bo'lib, u bir qator texnologiya va uslublar yordamida

yanada mustahkamlanib boradi. Bu kabi texnologiyalar sirasiga mnemonik texnologiyalarni kiritish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Inson xotirasini kuchaytirish amaliyoti bo'yicha qadimda Sitseron va yunon shoiri Simonoideslar o'z faoliyatlarida bir qancha uslublarni joriy etishga muvaffaq bo'lgan. Xorijlik olimlardan Reverend Brayshou, A.M. Proxorova, E.L. Barsukova, L.S. Vygotskiy, M.V. Eysensk, M. Anderson, A. Buddli L.S.Rubinshtey[5], V.V.Vigotskiy, V.A.Kozarenkolar tomonidan katta izlanishlar amalga oshirilgan. Psixolog olimlar L.S.Rubinshtey[5], V.V.Vigotskiylarning[6] fikricha, miyaning chap tarafi asosan, mantiqiy fikrlashga, ya'ni raqamlar, matnlar, yozuvlarni yodlashga mo'ljallangan, u atiga xotira salohiyatiga ega. Miyaning o'ng tarafi esa, hissiyotlarga hissiy-jarayonlarga javob beradi. Bunda 5 ta his-tuyg'u organi mavjudligi inobatga olinsa (ko'rish, eshitish, tam bilish, hid sezish va his etish), miyaning o'ng qismida 90 % xotira salohiyati mavjud deyish mumkin. Undan 30 % salohiyati inson tasavvuriga tegishli. Ta'lim oluvchilarda o'qigan kitobdan ko'ra, kinestetik sezgilar orqali taqdim qilingan syujetlar, obrazlar (kinofilm, videorolik va boshqalar) ko'proq xotirada saqlanadi, bu turli detallar, epizodlar shaklida bo'lishi mumkin. Bunga sabab tomosha qilingan vaziyatlar avtomatik tasavvur asosida xotirada saqlanadi. O'quvchi talaba yoshlarni xotirasida ma'lumotlar miyaning o'ng qismi, ya'ni tasavvur orqali qabul qilinadi. Maktab davrida barcha ma'lumotlar chap miya yarim shari asosida qabul qilina boshlaydi. Ta'lim oluvchilarda yangi o'quv materialini idrok qilishda miyaning o'ng va chap yarim sharlari faoliyat yuritadi. Bunda miya yarim sharlari o'z to'liq faoliyatiga kirishadi. Miya yarim sharlarini to'liq jarayoni esa mnemonik texnologiyalar asosida tashkil etilgan barcha dars va faoliyatlarda samara beradi.

Mavzuni nazariy jihatdan yoritishda uning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili, xorijiy va mahalliy olimlar tajribalarni o'rganish va umumlashtirish, ma'lumotlarni tizimlashtirish kabi usullardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Kozerenko mnemonik texnologiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini ta'kidlab o'tadi: miya faqat aloqalarni eslay oladi; bog'lanishlarni hosil qilish jarayoni "xotira jarayoni" deyiladi; miya axborot generatori sanaladi. Bu albatta yaratish jarayoni (ichida saqlash)ga muvofiq amalga oshiriladi, tegishli rag'batlantirishlar mavjudligida yanada mustahkamlanadi.

Mnemonika – (yunon tilida mnemonika- “xotirada saqlash san’ati”) – sun’iy assosiasiyalarni shakllantirish orqali xotirani yodlashga va xotira koeffitsientini oshirishga yordam beradigan metodlar, usullar majmui hisoblanadi.

“Mnemonika” va “mnemotexnika” so’zlari bir xil ma’noni anglatadi, u xotirani kuchaytirish texnikasi sifatida katta ahamiyatga ega. Taxminlarga ko’ra, “mnemonika” so’zini Samoslik Pifagor (miloddan avvalgi VI asr) kiritgan. Yodlash san’ati qadimgi yunon xotira ma’budasi Mnemosyne - to’qqizta muzalarning onasi sharafiga “mnemonikon” deb atalgan[3].

Tarixiy bilimlarni xos kompetensiyalarni shakllantirish uchun mnemonik texnologiyalar orqali faoliyat olib borish yanada samaralidir. Mnemonikada takrorlash ma’lumotni qayta-qayta eslab qolish jarayonini anglatadi. Matn va nutq ma’lumotlarini tushunish mexanizmi oddiy sxema bilan tasvirlanadi. Mnemonik texnologiyalarda oddiylik, shaffoflik, universallik va samaradorlik kabi tamoyillar ustuvor ahamiyatga ega bo’lib, “oddiylik” tamoyilida yodlash usullarini o’rganish oson kechadi. Xotira bilan ishlash tamoyilini tushunish uchun “shaffof”lik ham zarur bo’ladi. “Universallik” esa, har qanday ma’lumotni eslab qolish imkonini beradi, “samaradorlik” miyadagi ma’lumotlarni eslab qolish va saqlash jarayonini to’liq nazorat qilishni kafolatlaydi.

Intelektual rivojlangan, raqobatbardosh komil insonni tarbiyalash bugungi kunda ta’lim tizimidagi eng dolzarb va kechiktirib bo’lmaydigan muhim masaladir. Ta’lim — ta’lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko’nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta’lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko’nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon sanaladi[1].

Bugungi kunda ko’pgina talabalarning xotirasi tarixiy voqea va hodisalar, yillarni, tarixiy joy nomlarni eslab qolishda pand beradi. Sabab, so’zlarning “oddiy esdalik”ga yoki u uchun hech qanday ma’noni anglatmagan ko’p tartibli qoidaga moslashtirilmaganligidadir. Biroq bu xotira juda porloq va hayolli, ayniqsa, miya o’ng yarim sharining dominantligi bo’lgan tahsil oluvchilarda, L.P. Pavlova ta’rifiga ko’ra “badiiy tur” deb ataluvchi obrazlarda o’z ifodasini topadi [4].

O’quvchilarda tarixiy bilimga xos kompetensiyalarni rivojlantirishda tarixiy ma’lumotlardan xabardorlik darajasini oshirishga katta ahamiyat berish zarur. Aynan tarixiy ma’lumotlar bilan ishlashda har bir o’quvchi talabalarga mnemotexnik usullarni joriy etishni talab qiladi. Dunyo xalqlari madaniyati, ma’naviyati, dunyoviy, diniy qadriyatlarni tarixiy ta’savvur qilib tushunish va tahlil qilish muhim tushunchadir. Tarixiy davr va voqealarni o’ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini tushuntira olish ham ta’lim

oluvchilarda tarixiy kompetentlikni rivojlanishiga yordam beradi. Eng qadimgi davrdan to bugungi kungacha boʻlgan davrning asosiy voqealar xususiyatlari tahlili ham kompetentlikka oʻz taʼsirini koʻrsatadi. Tarixiy kompetentlikka ega taʼlim oluvchi yurtimiz va jahon tarixida muhim oʻrin tutgan shaxslar faoliyatini, oʻrganilayotgan davrning asosiy voqealari va shaxslarini xronologik ketma-ketlikda tushuntirish, Oʻzbekiston va jahon tarixining asosiy voqealari va shaxslarini xronologik tarzda yoritib bera olishi kerak. Oʻtmish, hozirgi, kelajakni oʻz ichiga olgan jarayonlar bilan bogʻliq atamalarni toʻgʻri qoʻllay olishi esa aniq bir muayyan vaqt va davr uchun zarur. Oʻzbekiston va jahon tarixiga oid atamalarni, tarixiy voqea-hodisalar toʻgʻrisida mustaqil fikr yuritib, ularning kelib chiqish omillari haqida farazlarni ilgari surish lozim. Eng qadimgi davrdan to bugungi kungacha boʻlgan voqealar haqida oʻz qarashlarini bildira olish va bunda mnemotexnik usullardan foydalanib amalga oshirilsa yuqori natijalarga erish mumkin.

Tarix fanlari boʻyicha samarali oʻquv jarayonini tashkil qilishda “Tarixiy atama va yillarni eslab qolamiz” metodikasini tavsiya qilish mumkin. Bu metodikadan foydalanilgan holda talabalarda mnemonik baza asosida tarixiy maʼlumotlardan xabardor holda hissiy-ekspressiv xotiraning tezkor oʻsishini kuzatish mumkin. Bu turli xil metodlardan mnemotexnik usullarni qoʻllagan holda amalga oshiriladi.

Shuningdek oʻquvchilar xotirasini kuchaytirishda turli interfaol metodlar, jumladan “Ilmlar qasri”, “Bilimlar daraxti”, “Idrok xaritasi”, “Dialog”, “Bayonni davom ettiring”, “Chalkash zanjirlar” kabi uslublardan ham yuqori darajada foydalanish mumkin. Taqlidiy, nutq oʻstiruvchi, rolli hamda ekspressiv mashqlardan foydalanish natijasida oʻquvchi xotirasini kuchaytirish amalga oshiriladi. Talabalarda mnemonik baza asosida tarixiy atama, joy nomlari, yillar va hissiy-ekspressiv nutqni tezkor oʻstirish uchun joriy etilgan metodika oʻz samarasini beradi.

Maʼlumki, taʼlim tizimida innovatsiya, integratsiya va oʻqitish sifati monitoringini takomillashtirish boʻyicha amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarda oʻquv-tarbiya jarayoni natijaviyligiga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Bunday yoʻnalishda oʻqitish sifatini oshirishning nazariy asoslarini takomillashtirish, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan boʻlib, Davlat taʼlim standartlarini tatbiq etish, uzluksiz taʼlim tizimiga innovatsion gʻoyalarni, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni joriy qilishga oid ilmiy jihatdan asoslangan takliflar, tavsiyalar tizimini ishlab chiqish, taʼlim va oʻqitish sifatiga taʼsir etuvchi omillarni aniqlashga alohida eʼtibor qaratish lozim.

Dunyo xotirasining turli tizimlari va maktablarida mavjud boʻlgan yodlash usullari tizimlashtirilgan va takomillashtirilgan

holda uchta asosiy mezonga, ya'ni soddalik, ko'p qirralilik va samaradorlik kabi usullarga javob berish uchun yagona izchil tizimga birlashtirilishi zarur.

Tarixiy jarayonlarni amaliy tushunish va ko'nikmalar hosil qilish kompetensiyasi ham o'quvchining tarixiy bilimlarga xos ko'nikmalari majmuidan iborat. Tarixiy ko'nikmalarni hosil qilishda zarur bo'lgan qanday mnemotexnik usullardan foydalanish zarur bunda o'quvchi talabalar aynan qanday ilmlarga ega bo'lishlari aniq ko'rsatib beriladi.

Tarixiy jarayonlarni amaliy tushunish va ko'nikmalar hosil qilish kompetensiyasi doirasida o'quvchi bir qator vazifalarni bajarishi lozim:

tarixiy davr va voqealarni o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini tushuntira olish;

xronologik davrlarning o'ziga xos xususiyatlarni tahlil qilish;

tarixiy shaxslarning faoliyati va ularning tarixda tutgan o'rni haqida ma'lumot bera olish;

yurtimiz va jahon tarixida muhim o'rin tutgan shaxslar faoliyatini bilish;

O'zbekiston va jahon tarixining asosiy voqealari va shaxslarini xronologik tarzda yoritib borish.

o'tmish, hozirgi, kelajakni o'z ichiga olgan jarayonlar bilan bog'liq atamalarni to'g'ri qo'llay olish;

O'zbekiston va jahon tarixiga oid atamalarni to'g'ri qo'llay olish va eslab qolish, tarixiy voqea-hodisalar to'g'risida mustaqil fikr yuritib, ularning kelib chiqish omillari haqida farazlarni ilgari surish;

tarixiy voqealar haqida o'z qarashlariga ega bo'lish, voqea-hodisalarni (tarixiy manba va media manbalar asosida) tushuntirib berish va tahlil qilish qobiliyatlarini shakllantirishlari, O'zbekiston va dunyo mamlakatlariga oid voqealarni manbalar orqali o'rganib tushintib borish;

voqea-hodisani xarita orqali tushuntirib berish;

O'zbekiston va jahon tarixiga doir voqea-hodisani, davlatlarni xaritadan ko'rsatib berishlari, tarixiy voqea-hodisa yuzasidan tarixiy tasavvur hosil qiluvchi ko'rgazmali vositalar (rasm, sxema, jadval, maket, buklet) yordamida tushuntirish;

O'zbekistonda mavjud bo'lgan tarixiy obida va muzeylarga ekskursiya uyushtirish natijasida olgan bilimlari orqali uqtirishlari, o'rganilayotgan mavzuni tarixiy obida, muzeylarga ekskursiyalar uyushtirish natijasida olgan bilimlarini tushuntirish.

O'zbekiston va jahon tarixining asosiy voqealari va shaxslarini ko'rgazmali vositalar yordamida tasvirlay olishlari zarur. Bu jarayonlar har bir o'quvchi talabalarni mukammal xotira

va aniq eslab qolish sa'natiga ega bo'lishlarini talab etadi. Qo'yilgan talablarni to'liq bajarish uchun miya o'ng va chap yarim sharlarini faoliyatini tizimli shakllantirish zarur choradir.

Ra'batlantirishlarsiz miya ma'lumot yarata olmaydi, sezgi a'zolarining izolatsiyasi (sezgi deprivatsiyasi) xotiraning "muzlashiga" va butun miya faoliyatining buzilishiga olib keladi[6]. Kadrlar tayyorlash sohasini yanada rivojlantirish jarayonini modernizatsiya qilish bosqichida o'qituvchilar pedagogik innovatsiyalar hamda interfaol metodlar, yangi pedagogik texnologiyalarni to'liq holda egallagan bo'lishlari talab etilgan bo'lib, o'qituvchilarning o'quv jarayonini mana shu innovatsion g'oya va shakllar asosida tashkil qilishni taqozo qilinmoqda.

XULOSA

Kadrlar tayyorlash sohasini yanada rivojlantirish jarayonini modernizatsiya qilish bosqichida o'qituvchilar pedagogik innovatsiyalar hamda interfaol metodlar, yangi pedagogik texnologiyalarni to'liq holda egallagan bo'lishlari talab etilgan bo'lib, o'qituvchilarning o'quv jarayonini mana shu innovatsion g'oya va shakllar asosida tashkil qilishni taqozo qilinmoqda. So'ngi yillarda respublikamizning qo'shni xorijiy davlatlar bilan o'rnatayotgan turli sohalardagi aloqalarini mustahkamlash, davlatimiz tarixi va uni butun dunyoga tanitishga tarixiy, ilmiy salohiyatga ega yosh kadrlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Bu esa, ta'lim oluvchilarni tarixiy bilimlarga xos kompetensiyalarni yanada rivojlantirish, ularni vatanimiz tarixi hamda jahon mamlakatlari tarixini chuqurroq o'rganishini talab etadi. Mnemonik baza aynan shu muammolarni hal qilishga xizmat qiladi. Shu sabab mnemonik baza asosida tarixiy bilimlarni rivojlantirib, ta'lim oluvchi ilmiy dunyoqarashini yanada takomillashtirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni joriy etish va fan xususiyatlaridan kelib chiqib, mazkur metodlarni takomillashtirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –Toshkent: O'zbekiston, 2017. 156 b. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalarining moddiy–texnik bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash chora–tadbirlari to'g'risida"gi qonuni. PQ-1533-son. 2011 yil 20 may.
2. O'zbekiston Respublikasi "Talim to'g'risida"gi qonuni. 3-modda 2020.

3. Kozarenko.V.A. Darslik mnemotexnikalari, Giordano хотира tizimi. 2002. 5-b.
4. Павлов Л.П. Исследование влияния игровой учебной деятельности на формирование межкультурной компетенции студентов ВУЗа: На материале иностранного языка: дисс. ... канд. пед. наук. – Ставропол, 2004. –86-89 б.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2002. – 91 б.
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика–Пресс, 1996. – 62 б.

